

סמינר : סכסוכים ביהדות

מרצה: ד"ר מיכאל רוטנברג

עבודה מסכמת

סוגיית הנישואים אזרחיים מנקודת מבט הלכתית
תוך מתן דגש על טיעון הממזרות

מגישה:

לימור גרוס

תוכן עניינים

3.....	מבוא
4.....	רקע לסכסוך
4.....	רקע היסטורי
4.....	חוק שיפוט בתי דין רבניים - 1953
5.....	הדרישה לכינון נישואים אזרחיים
7.....	ההתנגדות הדתית לכינון נישואים אזרחיים
8.....	טיעון הממזרות
9.....	האם מדובר בסכסוך יהודי?
10.....	מודל שבעת האלמנטים של יורי ופישר
11.....	ניתוח הקונפליקט עפ"י מודל שבעת האלמנטים של יורי ופישר
11.....	תקשורת
12.....	מערכת היחסים
12.....	אינטרסים
13.....	אופציות
15.....	סטנדרטים
15.....	אלטרנטיבות
15.....	מחויבות
16.....	דיון ומסקנות
17.....	סיכום
18.....	ביבליוגרפיה
20.....	נספח א'

מבוא :

דיני המשפחה בישראל בולטים בחריגותם בנוף המשפט הישראלי. המשפט הנהוג בישראל הוא ברובו מערבי, חילוני וליברלי (נשען ברובו על החוק המנדטורי-בריטי), אולם בתחום דיני המשפחה, ובפרט בענייני המעמד האישי, בתי הדין הרבניים הם הדנים בדרך כלל, והדין הדתי מוכל גם בבתי המשפט האזרחיים. בעניינים המסווגים מבחינה משפטית כענייני נישואים וגירושים, האופי הדתי ברור עוד יותר: כאשר מדובר במתדיינים יהודים, העניינים הללו נתונים לסמכותו הייחודית של **בית הדין הרבני** (ליפשיץ, תשס"ב (2001), ע"מ 159-262). הביטוי המובהק לאופיים הדתי של דיני המשפחה בישראל קשור בעובדה **שאי- אפשר להינשא או להתגרש בישראל בהליך אזרחי**. לפיכך מי שחפצים להינשא או להתגרש חייבים לעשות זאת בטקס דתי, **גם אם הם חילונים**. בעיה חריפה במיוחד ניצבת לפני מי שאינם רשאים להינשא על פי הדין הדתי היהודי, כגון זוגות מעורבים (בני דתות שונות), חסרי דת מוכרת, פסולי חיתון (אצל יהודים הדוגמה הנפוצה היא של כהן וגרושה) ובני זוג מאותו המין. המשפט במדינת ישראל אינו מציע לזוגות הללו שום אפשרות 'רשמית' להינשא. קשה מאוד היא גם בעייתם של 'מסורבי הגט' או, במרבית המקרים, 'מסורבות הגט' (אנשים ונשים שבני זוגם מסרבים להתגרש) (שיפמן, תשנ"ה (1994) עמ' 227-268). מצב זה מעורר ביקורת מנקודת מבט אזרחית וליברלית (מערבית). על רקע זה מועלות בציבור הישראלי הצעות לכינון נישואים אזרחיים. באופן טבעי דרישה זו מועלית על ידי נציגי המחנה המסווג לעתים כמחנה החילוני – ליברלי (ליפשיץ, 2006). עם זאת ישנם גם דתיים אורתודוקסיים המציעים לכונן נישואים אזרחיים; בצד רגישותם לקשיים האזרחיים הנובעים מן המצב הקיים, הם מכירים לטענתם גם **באינטרס הדתי הגלום בנישואים אזרחיים**. עד היום כל ההצעות לכינון נישואים אזרחיים בישראל נדחו. חלק מן ההתנגדויות מבוסס על הצדקות 'לאומיות' ו'חילוניות', אולם רובן נשענות על טיעונים 'דתיים' ו'הלכתיים' (שוחטמן, תשנ"ה (1994)).

בעבודה זו נבחן את המחלוקת בנוגע לכינון נישואים אזרחיים בישראל מנקודת מבט דתית הלכתית ונתחקה אחר הדעות והפרשנויות שמועלות בעיקר סביב סוגיית הממזרות וכן נתבונן בטענה כי דווקא כדי למנוע ממזרות על הממסד הדתי להכיר בנישואים האזרחיים בישראל וזאת משום שמבחינה הלכתית אין להם תוקף ובכך תמנע יצירת ממזרים, כלומר הנישואים האזרחיים הם פרוצדורה אזרחית בלבד.

בכדי לחקור את המחלוקת נעשה שימוש בכלים גישוריים לניתוח המחלוקת תוך שימוש במודל שבעת האלמנטים של יורי ופישר (Ury & Fisher, 1991).

רקע לסכסוך:

רקע היסטורי

טקסי הנישואים בישראל נערכים על ידי איש דת אשר הוסמך לבצע אותם על ידי אחת מהרשויות הדתיות בישראל אליה משתייכים בני הזוג¹. המערכת בישראל מבוססת על בתי דין של קהילות דתיות מוכרות - שריד מתקופת האימפריה העות'מאנית שלא השתנה במהלך תקופת המנדט הבריטי וגם לא לאחר הקמת מדינת ישראל. **האימפריה העות'מאנית**, ששלטה בארץ עד לשנת 1917 **לא הכירה בדין חילוני בענייני אישות**. ענייני הדת והמעמד האישי באותה העת, שכללו בין היתר גם נישואים, היו באחריותם של בתי הדין שהשתייכו לדתות מוכרות- מערכת שהייתה ידועה גם בשם **"מילט"**. בשלטון המנדט הבריטי ענייני המעמד האישי קיבלו הסדר חוקי בדבר המלך במועצתו על ארץ ישראל, ששמר בעיקרו על ההסדר. המחוקק העות'מאני, ובעקבותיו המנדטורי, לא העלו מצב שבו אדם המשתיך לעדה דתית מוכרת ירצה להינשא בטקס לא דתי בתוך אותה דת, ולכן לא הסדירו את העניין (וינס, 1954, עמ' 311). בשנת 1947 הגיעו דוד בן-גוריון והסתדרות אגודת ישראל להסכם לפיו הממשלה שתקום בישראל תעשה כל שביכולתה בכדי "למנוע פילוג בית ישראל לשניים". התחייבות זו תורגמה אח"כ להחלטה כי סוגיות המעמד האישי בישראל, בהן נישואים, ימשיכו להיות **בסמכותן הבלעדית של הרשויות הדתיות**. עם חקיקת ההסכם הקואליציוני הראשון, בין מפא"י ובין המפלגות הדתיות, נכללה הסכמה זו בהסכם. תחת הסכם זה, מערכת בתי הדין של הדתות המוכרות תמשיך להתקיים, כאשר השייכות של אדם לדת היהודית תקבע לפי שייכותו לגוף שנקרא "כנסת ישראל", ארגון התנדבותי שניהל רישום של האוכלוסייה היהודית המשתייכת אליו (כהן, 2000). לפני 1953 בתי הדין של "כנסת ישראל" היו בעלי הסמכות הדתית לניהול ענייני המעמד האישי בקרב האוכלוסייה היהודית שהייתה רשומה עמם. המצב החוקי שהיה קיים עד אז, בו סמכות בית הדין הרבני לא השתרעה על כל האוכלוסייה היהודית, אלא רק על אלו הרשומים ב"כנסת ישראל", **יצר קשיים פוליטיים וקשיים משפטיים** שונים. המצב המשפטי הלא ברור וההבטחה הקואליציונית הביאו לחקיקתו של חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953.

חוק שיפוט בתי דין רבניים - 1953

החוק קבע בסעיף 1 כי "ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי דין רבניים". ובסעיף 2 כי "נישואין וגירושין של יהודים ייערכו בישראל על פי דין תורה". חקיקה זו נחשבת לבסיס **הסטאטוס קוו בין הציבור הדתי לציבור החילוני** במדינת ישראל. משמעותה, כי משנת 1953 ואילך בתי הדין הרבניים הפכו לסמכות הבלעדית הרשאית לערוך את הנישואים והגירושין בקרב האוכלוסייה היהודית במדינת ישראל, אף על פי כן, מדינת ישראל מכירה בטקסי נישואים אזרחיים או טקסי נישואים דתיים שנערכו **מחוץ לגבולות מדינת ישראל**.

¹סעיף 2 לחוק שיפוט בתי דין רבניים התשי"ד 1953 קובע: "נישואין וגירושין של יהודים ייערכו בישראל על פי דין תורה". הוראה זו חלה גם לגבי נישואי יהודים שאינם אזרחי ישראל. מכוח סעיף 3 לחוק, מוסמך בית הדין הרבני לדון גם בכל עניין "הכרוך בתביעת הגירושין" על-פי דין תורה.

הדרישה לכינון נישואים אזרחיים

כאמור, בעוד בעבר לא הועלה מצב שבו אדם המשתייך לדת מוכרת ירצה להינשא בטקס לא דתי בתוך אותה דת, נראה כי עם התפתחות החיים המודרניים והדמוקרטיים הסוגיה קורמת עור וגידים ומאותגרת על ידי קולות שונים בחברה. בימינו החלת הדין הדתי בענייני נישואים וגירושים מעוררת קשיים רבים מנקודת מבט אזרחית-חילונית-ליברלית (ליפשיץ, 2006).

טבלה 1 - עמדות לגבי מתן אפשרות לנישואים אזרחיים על פי רמת דתיות²

רמת דתיות	תומכים	מתנגדים	לא תומכים ולא מתנגדים
חילונים	88.5	5.1	6.4
מסורתיים	51.8	29.7	18.5
דתיים	14.1	71.9	14
חרדים	14	81.4	4.6

* המספרים המוצגים הם באחוזים

** בתשובה לשאלה: "האם את/ה בעד או נגד מתן אפשרות לנישואים אזרחיים במדינת ישראל?"

להלן פירוט חלק מאותם קשיים כדוגמא למצוקת הנישואים הנתפסת וקיימת בקרב חלקים בציבור הישראלי:

הגבלות על הכשירות להינשא - במרבית מדינות המערב הזכות להינשא הינה **זכות אנושית בסיסית**, ולפיכך מגבלות מסורתיות על הכשירות להינשא צומצמו או בוטלו (Wardle, L., 1995 pp. 497, 500-502). על רקע התפתחות זו, שלילת הזכות להינשא מקבוצות באוכלוסייה היא בעייתית, בייחוד כאשר השלילה קשורה בנסיבות אישיות ומשפחתיות הנתפסות בעיני חלק מהאוכלוסייה כלא רלוונטיות: נישואי כהן וגרושה, נישואי תערובת ונישואים בין ממזר לבין מי שאינו מסווג ככזה. מגבלות אלו פוגעות באופייה הליברלי של מדינת ישראל (רובינשטיין, תשל"ג (1972), עמ' 433-483).

איסור ביגמיה חד-צדדי - סממן בולט המאפיין את **חוסר השוויוניות** של הדין הדתי היהודי הוא התרת ביגמיה לגבר, קיימים מקרים שהדין הדתי היהודי מתיר לגברים לשאת אישה נוספת, איסור זה מגביל לעד את יכולתה של אישה הנשואה לסרבן גט להינשא לאחר(ליפשיץ, תשס"ג (2002)).

הדרישה לטקס דתי-כפייה על עריכת טקס נישואים דתי מנוגדת לחשיבה המודרנית ליברלית. הדין היהודי דורש עריכת טקס נישואים דתי ומשפט המדינה הנוהג מגבה דרישה זו (שרשבסקי, תשנ"ג (1992), עמ' 30-31).

² עמדות הציבור היהודי ביחס לסוגיות של נישואים אזרחיים – דר' גיא בן-פורת ודר' ויריב פניגר. (עמותת חדו"ש). הסקר נערך זמן קצר לאחר הבחירות לכנסת שהתקיימו בחודש פברואר 2009. המחקר כלל 605 מרואיינים, מהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל. הטבלה מתמקדת בעמדות הציבור היהודי ביחס לנושאים הקשורים לסטאטוס קוו בענייני נישואים, הכוללים התייחסות לנישואים אזרחיים ונישואים חד-מיניים. מהטבלה עולה כי קיים קשר הדוק בין רמת דתיות לבין תמיכה בנישואים אזרחיים. בעוד שבקרב דתיים וחרדים הרוב מתנגד לכך, בקרב חילונים ומסורתיים הרוב תומך במתן אפשרות לנישואים אזרחיים. **מעניין לראות שגם בקרב הקבוצות הדתיות ישנו מיעוט קטן התומך בנושא זה**. בקרב אלו המגדירים עצמם חילונים ישנה תמיכה גורפת בנישואים אזרחיים של קרוב ל 90% - ורק כ 5% - מתנגדים לכך.

העדפת הזרם האורתודוקסי- על פי המצב המשפטי, רק רבנים אורתודוקסיים מורשים לערוך טקסי נישואים, עניין זה פוגע בפלורליזם הדתי וביהודים המשתייכים לזרמים נוספים.

הבניה מגדרית - הגישות המודרניות מחויבות לעקרון השוויון, ואילו ניתוח של טקס הנישואים היהודי מגלה הבניה מגדרית, המציבה את הגבר בתפקיד פעיל (של נותן וקונה) ואת האישה בתפקיד סביל (של מקבלת ונקנית) (הלפרין-קדרי, תשנ"ט (1999)).

המצב שתואר מעורר תרעומת בקרב חלקים בחברה הישראלית המבקשים לכוון נישואים אזרחיים. מאז קום המדינה הועלו בציבור הישראלי, באקדמיה ובכנסת הצעות שונות שעניינן הסדרת נישואים אזרחיים (שיפמן, תש"ס(1999) עמ' 52-69) וכל ההצעות שהועלו עד כה נדחו, אף שדחיית ההצעות לכינון נישואים אזרחיים גובתה, לפחות בכנסת, גם בהצבעה של המפלגות החילוניות. הממסד הדתי והמפלגות הדתיות הם שעמדו בדרך כלל בחזית המאבק נגד ההכרה בנישואים אזרחיים (ליפשיץ, 2006) וזאת למרות העובדה שיתכן כי באם הייתה האפשרות להינשא בנישואים אזרחיים בישראל קיימת, לא בהכרח שהיה נפגע הממסד הדתי כפי שעולה מהסקר שערכה עמותת חדו"ש. הסקר מתרכז בשאלה באיזו מידה נישואים אזרחיים יהיו אלטרנטיבה לנישואים דתיים, אם תינתן לציבור האפשרות לבחור בהם. השאלה הייתה" אם היו נישואים אזרחיים בישראל, האם היית בוחרת/ להינשא בנישואים אזרחיים או לא היית בוחרת/ בכך? " מקרב כלל המשיבים 17.4% ענו בטוח/ה שכן, 14.2% ענו חושב/ת שכן, 11.1% ענו חושב/ת שלא, ו-52.7% ענו בטוח/ה שלא. בקרב אלו שהגדירו עצמם כחילונים רק 32.6% ענו כי הם בטוחים שהיו מתחתנים בנישואים אזרחיים ועוד 21.2% ענו כי הם חושבים שהיו מתחתנים בדרך זו. כלומר ממצאים אלו אינם מראים בוודאות כי היה נפגע מעמדם וחשיבותם של הנישואים על פי ההלכה באם היו נותנים את אפשרות הבחירה.

בסמינר זה נתמקד בזוגות החילוניים היהודיים כפי שמתואר בטבלה 2, מצב קיים בנושאי נישואים וגירושין.

טבלה 2 : נישואים וגירושין – מצב קיים

מעמד מוסד דתי	מעמד מדינה	גירושין	נישואים	סוג הזוגיות
לא מוכר	מוכר	בית משפט	אזרחי בחו"ל בלבד	חד מינית
לא מוכר	מוכר	בית משפט	אזרחי בחו"ל בלבד	מעורב
לא מוכר	מוכר	בית משפט	אזרחי בחו"ל בלבד	מסורב /פסולי חיתון : כהן וגרושה, ממזר עם לא ממזר
דתי מוכר/ אזרחי לא מוכר	אזרחי בחו"ל מוכר / דתי מוכר	בית דין רבני*	אזרחי בחו"ל או דתי	יהודי חילוני

*הצעת החוק (3669/18/פ) לתיקון חוק התרת נישואין אזרחיים³ מציעה להעביר את הסמכות להתרת הנישואים האזרחיים לבית המשפט לענייני משפחה מטעם כך שהזוג לא מעוניין מלכתחילה במנגנון הדתי ואינו כפוף לו.

³ - <http://www.knesset.gov.il/privatelaw/data/18/3669.rtf>

הצעת חוק שיפוט בענייני התרת נישואין (מקרים מיוחדים וסמכות בין-לאומית) (תיקון – התרת נישואין אזרחיים), התשע"ב–

עד כה נתנו סקירת רקע על ההיבט האזרחי ועל דרישתו לכוון נישואים אזרחיים מתוך הפניית אצבע מאשימה כלפי התנהלות הממסד הדתי בנוגע הטקסי נישואים ואישורם בכלל. לאור זאת נבקש להראות גם נקודת מבטם של הדתיים בנוגע לכינון נישואים אזרחיים בישראל.

ההתנגדות הדתית לכינון נישואים אזרחיים

ליפשיץ (2006) פורס בפנינו במאמרו את הנימוקים המקובלים להתנגדות לנישואים אזרחיים של הממסד האורתודוקסי הנובעים בעיקרם מתפיסות דתיות הלכתיות הנשענות על **אחדות העם ומורשת ישראל** ואף מונעים לעיתים מפחד אמיתי לשלומם של העם.

חשש ממזרות: התקנת נישואים אזרחיים עלולה **להוליד בעיות הלכתיות**, ובראשן ריבוי עברות של איסור אשת איש והגדלת מספר הממזרים.

מניעת נישואי תערובת: כינון נישואים אזרחיים יאפשר ואפילו ייתן לגיטימציה לנישואים בין יהודים לבין לא יהודים.

אחדות העם: בטווח הרחוק האפשרות להינשא בנישואים אזרחיים תמנע מאדם דתי להינשא לאדם לא דתי (ואפילו לחוזר בתשובה), שהוריו או הורי הוריו נישאו בנישואים אזרחיים. על פי המתנגדים, הפקעת השליטה בענייני נישואים וגירושים מן הרבנות הממלכתית תוביל לפרקטיקה של **רשימות יוחסין פרטיות** שינוהלו על ידי גופים דתיים, ובהן יירשמו פסולי החיתון. החשש הגדול הוא כי בעקבות מצב זה עלול להיווצר קרע בלתי הפיך בעם.

לכידות חברתית: השתתפות של אדם חילוני בטקסים יהודיים בעלי צביון דתי היא בעלת **חשיבות דתית-לאומית** ותורמת לתחושת הלכידות החברתית בישראל.

שמירה על הסטטוס קוו: סוג אחר של טיעון קשור להחלטה מקדמית של האבות המייסדים של המדינה שבנושאי דת ומדינה יש להשאיר את **המצב הקיים ללא שינוי**. הטענה היא שנושאי דת ומדינה הם נושאים רגישים, ומוטב שלא לפגוע באיזון העדין ביניהם באמצעות שינויים.

אופייה היהודי של המדינה: כדי להדגיש את צביונה היהודי של המדינה ואת הזיקה שבין האופי היהודי להלכה היהודית יש לעגן **במשפט המדינה סמלים יהודיים הלכתיים**, כחלק ממהלך זה יש להקפיד כי נישואיהם של יהודים יערכו בטקס יהודי, דתי-מסורתי.

לאחר שהצגנו את הרקע ההיסטורי ועמדותיהם של הצדדים בחרנו להעמיק ולחקור את ההתנגדות לכינון נישואים אזרחיים בצידה הדתי של מפת הסכסוך. מתוך כך בחרנו להציג ולבחון את **הנימוקים ההלכתיים והלאומיים להתנגדות לנישואים אזרחיים תוך התבוננות בטיעון הממזרות** כאשר אנחנו מתמקדות בזוגות יהודיים ("נורמאליים") שיש באפשרותם להתחתן מבחינה הלכתית והם אינם מסורבי חיתון, זוגות מעורבים או חד מיניים.

טיעון הממזרות

נמצא כי הטיעונים האורתודוקסיים שהוצגו נגד ההכרה בנישואים אזרחיים עומדים מול תומכים בכינון נישואים אזרחיים וזאת מתוך נקודת מבט אורתודוקסית (שיפמן, תש"ס (1999), עמ' 11-18). ממצא זה אינו מובן מאליו ובחרנו להסבירו כך למשל, נישואים אזרחיים עשויים אמנם להעניק הכשר לנישואים האסורים על פי ההלכה, כגון נישואי כהן וגרושה, אולם טיעון הממזרות, שהוא אולי הטיעון המוכר ביותר של מתנגדי הנישואים האזרחיים, **שנוי במחלוקת** דווקא מנקודת מבט הלכתית. על פי הדין היהודי ילד שנולד מחוץ לנישואים לאישה פנויה אינו נחשב לילד לא חוקי, כלומר אינו נחשב לממזר. ממזר הוא ילד שנולד לאישה נשואה כדין, כתוצאה מניאוף ובכל זאת ההגדרה מורכבת יותר. נציג את מורכבותה של הגדרת הממזרות בטבלה שלעיל עפ"י ניתוח מיהו ממזר? עפ"י מחקרו של דניאל פרידמן בו נבדקה סוגיית הממזרות כפי שבאה לידי ביטוי בספר שמואל ב' (פרידמן, 2000) :

ממזר	אינו ממזר
ממזר הוא מי שנולד מקשר בין בני זוג יהודים שנישואיהם חסרי תוקף.	כאמור, ילד שנולד מחוץ לנישואין – אינו ממזר
אם נולד הילד להורים יהודים שנישואיהם אינם רק אסורים, אלא גם משוללי כל תוקף. ילד שנולד מיחסים כאלה הוא ממזר.	דוגמה לנישואין אסורים גרידא הם נישואי כוהן וגרושה, או נישואי אלמנה הזקוקה לייבום או חליצה, עם בן זוג אחר (שאינו אחיו של בעלה המנוח). נישואין כאלה, אף שהם אסורים, הם תקפים, והילדים שנולדו מהם אינם ממזרים. יתר על כן, ילדיהם של בני זוג כאלה אינם ממזרים אפילו אם לא נישאו הוריהם זה לזה. זאת מחמת הכלל שכבר צוין למעלה, ולפיו העובדה שילד נולד מחוץ למסגרת הנישואין אינה הופכת אותו לממזר.
דין הממזרות לא חל, אם יחסי הניאוף של האישה הנשואה היו עם נוכרי. הטעם לכך הוא שבמקרה כזה לא מתקיים היסוד שלפיו נדרש ששני ההורים יהיו כשרים לנישואין לפי הדין העברי, אך לא יהיה תוקף לנישואיהם זה עם זה. על פי היגיון זה, ברור גם שדין הממזרות לא יחול במקרה של אישה יהודייה, שהייתה "נשואה" לנוכרי, וקיימה יחסי ניאוף (עם גוי או עם יהודי). "נישואין" אלה של היהודייה עם הגוי שלו הייתה נשואה כביכול, הם בטלים וחסרי תוקף בעיני הדין העברי. ממילא אין דין אישה נשואה חל על מי שנישאה בנישואין כאלה. [...]	כממזרים נכללים ילדים שנולדו תוך הפרת איסור עריות (למשל: יחסי אב עם אחותו או יחסי אב עם בתו), וכן ילדים שנולדו מיחסי ניאוף בין אישה יהודייה נשואה לבין גבר יהודי שאיננו בעלה.

הטענה המועלת היא שדווקא הרצון למעט בממזרים צריך להוביל לתמיכה בנישואים אזרחיים בקרב הציבור הדתי וזאת בשל מעמדם ההלכתי של נישואין אזרחיים שהינו חיוני לקביעת ממזרות. הממזרות הינה נגזרת של מעמד היחסים בין ההורים והסטאטוס של אם הילד (נשואה או גרושה לפי ההלכה) מנישואיה הראשונים.

בכדי להבין טיעון זה חשוב להבין מהו **דינם ומעמדם ההלכתי של נישואין אזרחיים**. בהלכה קיימות גישות שונות לשאלת תוקפם ההלכתי של נישואין אזרחיים ושל קידושין שאינם אורתודוקסיים: יש הרואים בהם "ספק קידושין" ומחייבים בגט מחמת הספק, ויש השוללים מהם כל תוקף הלכתי ומתירים לבני הזוג להינשא לאחר ללא גט. נישואים אזרחיים אינם נערכים על פי הדרכים ההלכתיות המקובלות ליצירת נישואים. אמנם כמה עמדות הלכתיות קובעות שגם

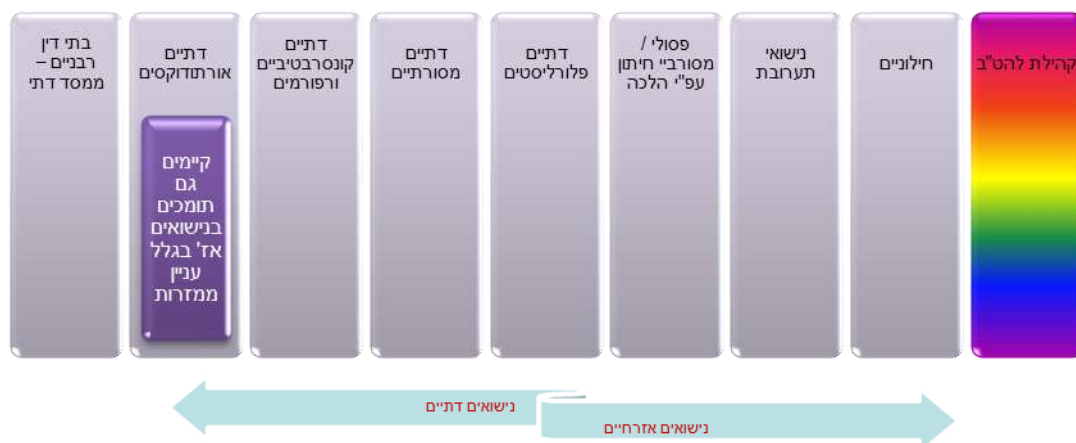
אם הנישואים האזרחיים לא נעשו בדרך הלכתית, ההלכה בכל זאת מכירה בתוקפם בדיעבד. (העמדות הללו נשענות בין היתר על האפשרות הקיימת במשנה ליצור קשר אישות באמצעות קידושי ביאה ועל החזקה ההלכתית ש'אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות') אולם למרות החששות ההלכתיים הללו **רק מיעוט מן הפוסקים רואה בנישואים אזרחיים נישואים תקפים** או אפילו ספק נישואים (מזוז, תשל"ו-תשל"ז (1975)). עד לאחרונה — לצד פוסקים שסברו כי נישואים אזרחיים הם חסרי משמעות לחלוטין, ומשום כך הנישואים בהם יוכלו להתחתן מחדש ללא קבלת גט — היה זרם משמעותי בפסיקה הרבנית שגרס כי במקרה של נישואים אזרחיים יש **לדרוש גט לחומרה** לפחות מלכתחילה (הגאונים). נראה כי גם הפוסקים המחמירים הללו מכירים בכך **שמבחינה עיונית נישואים אזרחיים אינם תקפים מבחינה הלכתית** (דיכובסקי, תשמ"א (1980), עמ' 252-266) ומשום כך הם היו נכונים לוותר על הדרישה של גט לחומרה במקרים שהמציאות הקשתה את מימוש הדרישה. דוגמא לכך מובא פסק דין בית הדין האזורי באשקלון (נספח א') ובו נפסלו נישואים אזרחיים מטעמי "רצינותם" של הנישואים המוטלת בספק ואי קיומם של עדים ובשל כך גם בוטלה דרישת הגט. נראה כי כמעט כל הפוסקים סבורים כי **ילד שנולד לאישה שנישאה בנישואים אזרחיים מחוץ לנישואים אלו אינו נחשב ממזר** (הכהן-פלדבלום, תשנ"ז (1996)). בפסיקות שניתנו לאחרונה על ידי בתי הדין הרבניים בישראל הובהר כי במציאות חברתית שבה נישואים דתיים בישראל נגישים לכל המעוניין, הבחירה בנישואים אזרחיים מבהירה באופן חד-משמעי את אי-רצונם של הנישואים דתיים. משום כך החששות ההלכתיים בדבר כוונה נסתרת להינשא באופן דתי **אינם רלוונטיים**. על רקע זה, גם אם הנישואים בנישואים אזרחיים לא יתגרשו לפי הדין הדתי, לא תתעורר בעיה הלכתית של איסור אשת איש, ולא בעיית ממזרות. יתר על כן, בשל המציאות, שבה בני זוג נשואים שלא התגרשו באופן רשמי מקימים משפחה חדשה גם בהיעדר גט, נראה כי באופן אירוני יש להעדיף שאנשים חילונים יינשאו מלכתחילה בנישואים אזרחיים, וזאת דווקא מן השיקול ההלכתי של מניעת ממזרות. קריסת הטיעון שתואר משפיעה על טיעון הקרע הבלתי הפיך בעם. הניתוח מראה כי **נישואים אזרחיים יקטינו את מספר הממזרים** ואפשר להסיק שהם יוכלו גם לצמצם את התנגדותם של אנשים דתיים לשאת בני זוג חילונים. עקב כך, יש הטוענים כי במידה רבה ההתנגדות הדתית לכינון נישואים אזרחיים **אינה נשענת על שיקולים הלכתיים במובן הצר**, אלא על שיקולים מטה-הלכתיים, שבמרכזם הרצון לשמור על צביונה היהודי של המדינה באמצעות שימורם של סמלים דתיים-יהודיים, כגון טקס הנישואים הדתי ואי-ההכרה הרשמית בנישואי תערובת (ליפשיץ, 2006).

האם מדובר בסכסוך יהודי?

הסכסוך הנדון עוסק בסוגיה שהינה סוגיית מפתח בתחום האישות והנישואין שהינה נגזרת ישירה של הלאום היהודי של כל בעלי העניין בה הוא מתקיים מתוקף יהדותם. לסכסוך מספר רבדים וככזה הוא עוסק הן כלפי פנים (דתי-חילוני-אורתודוקסי-מסורתי-רפורמי) במובן של ההתפלמסות בדיני ההלכה עצמם והקשר בין דינים אלו לחוקי המדינה, והן מושפע ומשפיע כלפי חוץ בעקבות מערכת יחסים עם דתות ואידיאולוגיות בעידן גלובלי שבו הערכים הדמוקרטיים הפלורליסטיים והמודרניים נותנים את אותותיהם ומשפיעים על נושא שלכאורה נראה פנימי.

מנקודת מבטם של העומדים בצידו הדתי של הסכסוך מדובר בסכסוך לשם שמיים שכן מדובר בסוגייה הנטועה בשורשיו של עם ישראל והיהדות משחר הימים וגדולים וחכמים התדיינו בסוגיות מורכבות עד מאוד בדיני האישות וכל אחד מענפיו של הצד הדתי מפרש ומקל מסביר או מחמיר כפי הבנתו וחכמיו, כלומר הסכסוך בדמו של הציבור הדתי. לעומתם מנקודת מבטו של האדם החילוני, שכל רצונו הוא לחיות את חייו תחת הסטאטוס הזוגי "נשוי" ואין לו עיקר בחתונה כהלכה מדובר בסכסוך אזרחי גרידא. כפי שניתן לראות בתרשים 1 ישנם צדדים רבים לסכסוך שבו עסקינן, רבים מהם דתיים וכולם יהודיים.

תרשים 1 : הצדדים בסכסוך

מודל שבעת האלמנטים של יורי ופישר

מודל שבעת האלמנטים של יורי ופישר ("getting to yes", 1991) מאפשר לבצע הכנה לקראת מו"מ אך לא זאת בלבד הוא מאפשר **הבנה מעמיקה** יותר של הקונפליקט הניצב מולנו. אפשרות השימוש במודל זה כמנגנון הכנה לקראת מו"מ מאפשר למשתמש בו להבין את **מערכת היחסים** בו נמצא הקונפליקט וכל אחד מהצדדים, האם היא פתוחה ומקבלת או האם היא שזורה בדעות קדומות ותפיסות מנוגדות. הכרה בסוג מערכת היחסים יאפשר לבחור את סגנון המו"מ לכשיתבצע. מודל זה גם בוחן את **התקשורת** המועברת בין הצדדים האם היא אלימה או נעימה, האם קיים כבוד הדדי או האם היא מאוזנת, כלומר משקל ההקשבה זהה למשקל ההשמעה וכו'. המודל מאפשר למשתמש בו להכין ולבחון את **האלטרנטיבות** הקיימות עבורו למקרה וההצעות שיועלו "על שולחן המשא ומתן" תהייה פחות טובות מאותן הצעות שיעלו לו לא היה מתקיים המו"מ. ניתנת הזדמנות למתכוון להעריך את מצבו על בסיסם של **קריטריונים** וסטנדרטיים **אובייקטיביים** ולא על סמך תחושות בטן והשערות, עיוות תפיסה זה מלווה לא אחת במו"מ מורכב כאשר קיים מידע חסר. כדי לנתח סכסוך זה אנו צריכים להבין כי לא מדובר רק בכך שיש צד אחד שהוא חילוני והצד השני הוא דתי או שדי לנו להבין כי **האדם הדתי אינו תמיד אוטונומי בדעותיו וצו מצפוו מכתוב לעיתים את החלטותיו**, עלינו להבין כי מדובר גם בנושא **לסכסוך פנימי** הקיים בתוך המגזר הדתי בנוגע לנישואים האזרחיים בישראל והמשמעות שלהם בעיניו.

זהו סכסוך עתיק יומין שקיבל התייחסות מכיוונם של רבים כדוגמת הרמב"ם, רבי אברהם בר דוד (הראב"ד), רבי שמעון בן אדרת (הרשב"א), רבי דוד וידאל טולושא (מגיד משנה), רבי משה איסרליש (הרמ"א) ועוד...⁴.

ניתוח הקונפליקט עפ"י מודל שבעת האלמנטים של יורי ופישר

תקשורת

כפי שצוין לעיל, חשיבותה של התקשורת בעת מו"מ הוא ראשון במעלה. בסכסוך בו עסקינן הוא רווי דעות קדומות אצל כל המעורבים וזאת בשל המרחק התרבותי בין הצדדים. ישנם החילוניים שאינם מעמיקים להבין את חשיבותו של המושג "ממזר" כפי שהוא נתפס בעיניו של הדתי (אדם שיוכל להינשא רק עם ממזר אחר, מתוויג לדורות⁵) ומנגד הדתי אינו מעוניין לקבל דבר שאינו הוסמך על ידי רבו שכן מבחינתו הדת מחייבת הזדהות פנימית והיא נוגעת בנפשו. המרחק התרבותי ואפילו המושגים והשפה היומיומיים אינם מאפשרים הידברות ברמה הבסיסית ביותר. בנוסף, התקשורת בין חלקים בתוך הציבור הדתי המשתייכים לקבוצות שונות אף היא אינה מתבצעת בקלות בשל חילוקי דעות של פוסקים ורבנים המובילים את אותן קבוצות. מצאנו כי הפערים התרבותיים הקיימים גם בין הדתיים לחילוניים אך גם בתוך קבוצת הדתיים אינה מאפשרת יצירת דיאלוג בעל יחסי אמון וכבוד ובניית מכנה משותף בעל בסיס רחב. כדוגמה לכך נציג את דבריו של מנחם עמנואל הרטום מתוך דעתו על נישואים אזרחיים⁶:

"...אלא אף נושאי דברה של המפלגה הדתית הלאומית, המתיימרת להיות נושא דגל שלטון ההלכה במדינה, אמרו במפורש על במת הכנסת שיש למצוא פתרון לבעיות כגון נישואי כהן עם גרושה - כלומר, במלים אחרות, הם רואים בעמדת ההלכה האוסרת נישואים אלו משהו המפריע את חיי החברה ושיש לסלקו. וכאילו לא היה די בכך, שורת סעיפי החוקים המקיימים את המוסד של "הידועה בציבור והידועה בציבור", באים למעשה לרוקן מכל תוכן את חוק הנישואין והגירושין, ליצור מצב של 'חוסא נשכר' ולעודד את ההפקרות ואת הזימה - עד כדי כך שדברי התורה "ולא תעשו מכל התועבות האלה..." כי את כל התועבות האלה עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ" הם אקטואליים ביותר בשבילנו, ואף עברנו אותם! שהרי לפי החוקים שלנו אנו מגיעים למצב שאף המקולקלים שבגויים לא הגיעו אליו בימינו."

דבריו של מר הרטום מנוסחים במילים טעונות כגון "מפריע", "לרוקן מכל תוכן", "הפקרות" ו"זימה" וכן השימוש בסימן קריאה "!" כהדגשה לחומרת המסר שמועבר. המילה "מתיימרת" מועברת כביקורת כלפי המפלגה הדתית לאומית שאינה מייצגת את שלטון ההלכה לשיעור רצונו של הדובר. תקשורת מילולית המלווה בביקורת נוקבת אינה מאפשרת קבלת המסר המועבר והתחלה של תהליך הדברות מצריך הן מהדובר והן מהמאזין פתיחות כלפי מסרים.

⁴ <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/sinay/nisueen-4.htm>

⁵ לא יבא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה' (דברים כ"ג ג')

⁶ <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/deot/hartoum2.htm>

הימצאותה של תקשורת מקרבת, נעימה, דיאלוג עטוף בהבנה וברצון להגעה לפתרון מבססת את מערכת היחסים בין הצדדים. מערכת היחסים הקיימת כיום בין הצדדים היא מורכבת ושזורה במאבקים חלקם גלויים וחלקם נסתרים. מערכת היחסים הקיימת בין **הציבור הדתי לבין הציבור החילוני** היא טעונה בהאשמות הדדיות בהקשר התעסוקתי והשירות בצבא. בהקשר של הסכסוך אותו אנו מנתחות מושמעת לעיתים הטענה כי מדובר בהתנהלות כפייתית של הציבור הדתי על חייו של הציבור החילוני. לאור טיעוני הנגד של הציבור הדתי לכינוסם של נישואים אזרחיים בהם אחדות העם ושימור המורשת היהודית ניצב הציבור החילוני, לעיתים הקפיטליסט האינדיבידואל המאמין כי אין לו רצון להקשר לדת המכריחה אותו לבצע טקסים המבטלים את בחירתו החופשית. אם כך מדובר במערכת יחסים טעונה בה קיימים חששות, רמת אמון נמוכה וחוסר כבוד, יתרה מכך גם מערכת היחסים **שבתוך הציבור הדתי** היא טעונה. דוגמא לכך מובאת ממאמרו של אהרון קליינשפיץ⁷ (בנושא נישואים אזרחיים בו מוצגת השאלה האם יש משמעות לחיים משותפים בהקשר לתוקף קידושין). במאמרו מובאת הסוגייה בדבר האם היה קשר נישואים קודם בין בני הזוג (כלומר גרושים), במידה וכן הרי שהמגורים המשותפים דינם נישואים והם מחייבים גט שני, כך טוענים הגאונים. אך אם מדובר בזוג שלא היה נשוי קודם (אחד-לשנייה) האם עדיין יש תוקף של נישואים לחיים משותפים? פה ישנה מחלוקת עמוקה בין הרמב"ם לבין הגאונים. הרמב"ם טוען בתוקף כי והיה ואין קשר נישואים קודם בין בני הזוג הרי שאין מדובר בנישואין כל עוד לא "פירש לשם קידושין" (רמב"ם, הלכות גירושין פרק י', הלכה י"ט) ולהבדיל טוענים הגאונים כי "כל אישה שתיבעל בפני עדים צריכה גט", כלומר אם הזוג ידוע בציבור (לא בהגדרה המשפטית אלא ישנם אנשים העדים לזוגיותם) הדבר מחייב גט, כלומר הם נשואים. מקובל עלינו לדעת כי ישנם חילוקי דעות אך במחלוקת זו הרמב"ם עושה שימוש בשפה (מתקשר ישירות לתשורת אותה ציינו לעיל) מאוד חדה: "וכל הדברים האלה רחוקים הם בעיני עד מאוד מדרכי ההוראה, ואין ראוי לסמוך עליהם". כתב בהתייחסו לדברי הגאונים בביטול.

אינטרסים

בסכסוך הקיים בנושא הנישואים האזרחיים מופיעים מול מספר רב של אינטרסים וכל אחד מהצדדים החילוני והדתי מחזיק בהם. המחלוקת בצד הדתי בנוגע לתמיכה או פסילת האפשרות לכוון נישואים אזרחיים נובעת מאינטרסים מורכבים. על מנת שנוכל להגיע אל האינטרסים נתבונן דרך העמדות שמצאנו כנגד כינוסם של הנישואים האזרחיים בכלל. לדעתנו עמדות הממזרות ונישואי התערובת מקורן ב**אינטרס דתי** גרידא, כלומר מניעיו נעוצים בשורשים הדתיים ובהלכה. האינטרס הוא דתי והוא בא לידי ביטוי כערך "נישואים כהלכה". מצד שני מצאנו כי העמדות של אחדות העם ולכידות חברתית מקורן ב**אינטרס חברתי** הנובע מתוך ההבנה כי יש משקל רב גם להיותם של המנהגים אבן יסוד במרקם חברתי ולא רק כטקס העומד בפני עצמו והמחייב רק את מי שכפוף לאותה דת. לעומת עמדות אלה מצאנו כי העמדה לשמירת הסטאטוס – קוו משלבת בתוכה את ה**אינטרס החברתי קהילתי** אך בד בבד גם את ה**אינטרס הפוליטי** הנשען על ההסכמים שנחתמו עם קום המדינה (הסכם הסטאטוס-קוו בין בן-גוריון וכנסת ישראל, 1953).

⁷ <http://www.daat.ac.il/daat/toshba/ishut/ishut33.htm>

יתכן והפתרון ליישובו של הסכסוך נמצא בהסכמים קואליציוניים כאלה ואחרים ובחוקים שיתנו מענה ברמה הפוליטית התקציבית והחוקית ובכך יאפשרו ויתור על עמדת הסטאטוס-קוו. לדעתנו מעל לכל האינטרסים שצוינו לעיל נמצא האינטרס המשותף **לכל הצדדים** בסכסוך והוא **האינטרס או הרצון לבנות תא משפחתי, להשתייך**.

אופציות

בבואנו לבחון מהן האופציות העומדות לרשותם של הצדדים על מנת לקיים תהליך מו"מ על נושא הנישואים האזרחיים נדרש לבחון אילו מגבלות קיימות והיכן הצדדים יכולים להתפשר שכן האופציה שתבחר צריכה לתת מענה לאינטרסים ולצרכי הצדדים. נדרש להפריד את האוכלוסייה היהודית שאינה יכולה להינשא בכל מקרה בנישואים יהודיים כהלכה והם אוכלוסיית להט"ב⁸ ומסורבי החיתון וכן נישואי התערובת. אופציה לפתרון עבורם תהא נישואים אזרחיים מול מוסדות המדינה ובכל מקרה נישואיהם אינם דתיים גם אם לעיתים מבקשים הנישואים לשלב בטקסיהם אלמנטים יהודיים. כדי לתת מענה לאינטרס הפוליטי חוקי מנסים לקדם חוקים בנושא זה כדוגמת הצעת חוק נישואין וגירושין, התשס"ט–2009 המנסה להסדיר נישואים אזרחיים בישראל (בניגוד למותר היום להינשא בחו"ל ולהירשם בארץ) בו מתאפשרת בחירה לבני הזוג באיזה אופן יבוצע הליך הנישואים ואף מסדירה את הליך הגירושין (סעיף 8 – גירושין אזרחיים).

"הזכות להינשא היא אחת מזכויות היסוד הבסיסיות ביותר, שעל חברה מתוקנת להבטיח לכל תושביה ללא כל הפליה. בהכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם, נקבע בסעיף ט"ז: "כל

⁸ להט"ב – לסביות, הומואים, טרנסג'נדרס וביסקסואל : זוגיות המאופיינת במבנה חד מיני לרוב.

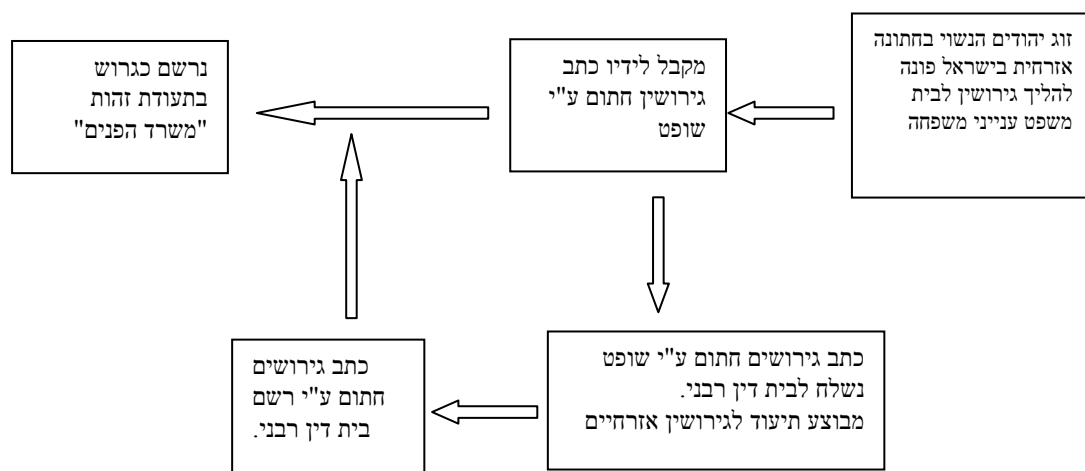
איש ואישה שהגיעו לפרקם רשאים לבוא בברית הנישואין ולהקים משפחה ללא כל הגבלה מטעמי גזע, אזרחות או דת. הם זכאים לזכות שווה במעשה הנישואין, בתקופת הנישואין ובעת ביטולם".⁹

לסוגיית הממזרות, הדין בישראל נותן מענה כך שילדיהם של בני-זוג יהודים שנישאו בנישואין אזרחיים בחו"ל הם ילדים חוקיים לכל דבר ועניין, הן מבחינת ההלכה היהודית והן מבחינת החוק האזרחי. חשוב לציין כי, הילדים אינם "ממזרים" או "בלתי חוקיים" מכל בחינה משפטית או הלכתית.¹⁰ אופציה זו נותנת מענה חלקי בלבד שכן היא אינה מתמודדת עם המחלוקת הקיימת בתוך הציבור הדתי אלא רק במישור הצרכים האזרחי חברתי. כלומר קיים צורך לשלב בתוך האופציה תהליך מקרב בסוגיית הממזרות לנישואים אזרחיים המתקיימים בישראל. הפתרון יצטרך להיות כזה שינתן תשומת לב לאי רישומם של הילדים כממזרים וזאת ע"י מתן הסמכות לבית המשפט לענייני משפחה.¹¹ מחלוקת זו היא מורכבת ותלויה עד בית שמאי ובית הלל:

"..אמר רבא בר זבדא לדיוטי התחתונה של שאול. תני אמר רבי יוחנן בן נורי ראה היאך הלכה זו רווחת בישראל אם לקיים דברי בית שמאי הוולד ממזר מדברי בית הלל. אם לקיים דברי בית הלל הוולד ממזר מדברי בית שמאי. בואו ונתקן שיהו הצרות חולצות ולא מתייבמות. תני לא הספיקו להתקין עד שנטרפ' השעה. אמר רבן שמעון בן גמליאל ואם כן מה נעשה לצרות הראשונות שנישאו. אמר רבי לעזר אע"פ שנחלקו בית שמאי ובית הלל בצרות מודין היו שאין הוולד ממזר. שאין ממזר אלא מאשה שהוא אסורה עליו איסור ערוה וחייבין עליה כרת. אמר רבי טרפון תאב אני שיהא לי צרת הבת שאשיאה לכהונה. שאלו את רבי יהושע בני צרות מה הן. אמר להן הרי אתם מכניסין את ראשי בין שני ההרים הגבוהים בין דברי בית שמאי ובין דברי בית הלל בשביל שיריצו את מוחי...".¹²

יחד עם האמור לעיל, יתכן ושילוב שתי התפיסות, קרי האזרחית והדתית, לטובת שיתוף פעולה למען אחדות העם יתכן וייתן מענה אפילו למחלוקת הקיימת בתוך הציבור הדתי. יתכן והוספת סעיף חובת עדכון לבית הדין הרבני עפ"י דיוור רשמי כתב גירושין עליו חתום שופט בית משפט לענייני משפחה שישלח לבית דין רבני לרישום ואז מוציא אישור רישום – הזוג גרוש כאשר שני המסמכים אצלו.

תיאור תהליך מוצע:

⁹ הצעת חוק נישואין וגירושין, התשס"ט-2009, הוגשה ע"י ח"כ חיים אורון, ניצן הורוביץ ואילן גילאון לכנסת ה-18

¹⁰ http://www.dinbabait.co.il/נישואים_אזרחיים_מול_נישואים_דתיים/

¹¹ כיום מתבצעים מהלכים בבית המשפט לדיני משפחה המגינים על הילדים כגון: באם אב חושד שהילד אינו שלו למרות שהוא נשוי לאותה אמה, לא יאשר בית המשפט לבצע בדיקת רקמות באם קיים החשד שהילד אכן יוגדר כממזר וזאת משום דאגה לטובתו של הילד.

¹² דף ח, א פרק א הלכה ו גמרא

סטנדרטים

זהו אחד האלמנטים המשמעותיים ביותר שכן באמצעותו אנו יכולים לאמוד את התאמתן של האופציות שהועלו כחלק מהאפשרות לפתרון הסכסוך. כאשר משתמשים באותם סטנדרטים (קריטריונים אובייקטיביים) ניתן ליצור אמינות, הוגנות ועמידות להסכם לכשיחתם. בבואנו לבחון האם קיימים קריטריונים כאלה במדינות אחרות כדוגמאת ארה"ב שם ניתן להתחתן בחלק מהמדינות ע"י סמכות רשמית אזרחית מקומית (בעלת רישיון חיתון) ללא תלות בטקס דתי וכך גם באירופה הנישואים בטקס דתי הוא רשות ואילו הנישואים האזרחיים נתמכים בחוקים מקומיים ומחייבים רישום והיתר. כפי הנראה קריטריונים אלה מתאימים למחלוקת הניצבת מולנו רק מההיבט האזרחי ולא נותנת מענה על המחלוקת הקיימת בקרב הציבור הדתי שכן אינה נוגעת בסוגיית הממזרות הקיימת רק ביהדות ועל כן ראוי שימצאו סטנדרטים מוסכמים על כל הצדדים. מחלוקות כדוגמת המחלוקת הנידונה אינן שונות ממחלוקות אחרות הקיימות בין הזרמים השונים ביהדות. לעיתים המחלוקת נפתרת ולעיתים היא נמשכת מאות ואלפי שנים, עקב כך ניתן לבחון תקדימים ודרכי פיתרון מוסכמים שהתרחשו במחלוקות בעבר ולהשתמש בהם כסטנדרטים בתהליך. ניתן לבחון דרכי פשרה במקרים אחרים בהם הפשרה היוותה פתרון למגבלות השיפוט ההלכתי מתוך מחויבות לערכי שלום. בדומה לכך ניתן להתחקות אחר מקרים שונים של קונפליקטים בין מנהגים בהם נקבע כי למנהג יש כוח ליצור דין דבר המלמד כי ההלכה עצמה מכירה בדינאמיות ובצורך בשינויים ברוח התקופה. מציאת סטנדרטים מקובלים כאלו עשויה לזרוע אמון שיוביל להכרת צרכים הדדית וקירוב המחנות לעבר ערוץ הידברות.

אלטרנטיבות

חשוב להבין מהן האלטרנטיבות העומדות בפני הצדדים בנושא המו"מ. האלטרנטיבות הן אותן אפשרויות מחוץ לערוץ ההידברות. בחינת אלטרנטיבות תאפשר לצדדים לבחון האם האפשרות לפתרון המחלוקת בדרך של המו"מ מעמידה אותו במקום הנכון. נראה כי במקרה הנדון אי הסכמה לניסיונות פשרה ופיתרון בערוץ הידברות עלול להביא להקצנת עמדות הצדדים ולפילוג אמיתי בעם שאף עשוי להוביל למלחמת אזרחים. מדד הדמוקרטיה הישראלית הנערך מטעם המכון הישראלי לדמוקרטיה מציג ממצאים קשים: 46% מהנסקרים מעריכים שיש סיכוי להתפתחות מלחמת אזרחים - נתון המשקף דאגה מהמתח החברתי הפנימי¹³ אך זאת לא בהכרח בקשר ישיר לאי כינונם של נישואים אזרחיים ויתכן מאוד כי זהו מצב הרוח הלאומי הכללי בשל הפערים בין הצדדים.

מחויבות

סיומו של כל משא ומתן הוא בהסכמת הצדדים להתחייב לגבי ההחלטות שהתקבלו. לכן כחלק מתהליך המו"מ אנו נייצר התחייבות לגבי הבנה ברורה של כל האינטרסים והאופציות השונות

¹³http://www.idi.org.il/PublicationsCatalog/Documents/BOOK_7098/Madad_LAST_FILE.pdf

שהועלו . כלומר כדי שבסופו של דבר שני הצדדים (החילוני והדתי) יהיו מחוייבים להסכם לכשיחתם יתכן וע"י חוק כך יהיו כל אזרחי המדינה באשר הם מחוייבים לפתרון. אולם בתוך הציבור הדתי על מגוון דעותיו, יהיה ניתן ליצור מחוייבות כלפי ההחלטה באמצעות פוסקים מקובלים וגדולי דור שיביעו בקרב ציבורם כי הפיתרון לסכסוך הנ"ל נמצא.

דיון ומסקנות

בסכסוך אותו ניתחנו ניסינו להתחקות אחר שורשיה של ההתנגדות לכינון נישואים אזרחיים בישראל, בעיקר מכיוונם של הפלגים הדתיים. בנוסף העלנו את הטענות או העמדות אותם מעלה הצד הדתי ובניהם טיעון הממזרות. במהלך הכנת עבודת סמינר זו הבנו כי הטענות של הממזרות אינו חד מימדי וכי יש ל"ממזר" הגדרה מורכבת ותלויה במספר גורמים (תוקפם של הנישואים, האם גוי מעורב ואפילו גילוי עריות). בחרנו במהלך ניתוח הסכסוך להתמקד בזוגות החילוניים הנורמאליים (גבר ואישה יהודיים) שאינם מעוניינים להתחתן תחת מטרייה הרבנות. בשונה מזוגות אחרים שלהם אין ברירה אחרת למסד את הקשר הזוגי שלהם אלא בנישואים אזרחיים או בחוזה חיים משותפים והם הזוגות החד מיניים, זוגות מעורבים ומסורבי חיתון. הבחירה להתמקד בזוגות הנורמאליים היתה בשל הטענה כי דווקא בקרב זוגות אלו, שלהם ישנה אופציה לבחור בין נישואים אזרחיים (רק בחו"ל כיום) לבין נישואים שעל פי ההלכה, קיימת העדפה (אמנם במיעוט) שלא לבחור בנישואים דתיים מתוך מגוון עמדות: חוסר שוויוניות, מונופול דתי וכהנה. לאותם זוגות אין מסגרת חיתון מתאימה בארץ. כלומר אותם זוגות צריכים להביא בחשבון כי לבחירה להינשא מחוץ לרבנות, או לקיים תא משפחתי מבלי להינשא כלל, יש מחיר. העלות של נישואים בחו"ל או הסרבול הבירוקראטי בכל הנוגע לזכויות, מרתיעה זוגות רבים מלבחור בנישואים לא אורתודוקסיים. בנוסף, הידיעה כי פירוקם של נישואים אזרחיים רשמיים יחייב בדרך כלל גירושים בבתי הדין הרבניים מפחיתה גם היא את המוטיבציה להינשא מחוץ לרבנות. לכן, התמיכה בנישואים אזרחיים והרצון להינשא בנישואים אזרחיים בישראל אינה בהכרח רק נחלתם של אלה הבוחרים בפועל להימנע מנישואים ברבנות. היא מאפיינת גם זוגות הנישואים ברבנות מתוך ברירת מחדל וייתכן והיו מעדיפים, לו היה מתאפשר להם, להינשא בטקס על פי בחירתם, מחוץ לרבנות. יחד עם האמור לעיל אין זה ודאי כי הציבור בישראל, הן החילוניים והן הדתיים, מוכן לוותר על טקס הנישואים הדתי אורתודוקסי הלכתי שכן למרות שרוב היהודים בארץ תומכים בהנהגת נישואים אזרחיים רק מיעוט מקרובם ציין כי היה מתחתן בדרך זו. כלומר התמיכה העקרונית בנישואים אזרחיים אינה מיתרגמת להעדפה אישית ואף רבים מקרב החילונים והמסורתיים רואים את קיום טקס נישואים אורתודוקסי כחשוב עבורם. מצאנו כי טיעון הממזרות אותו בדקנו כטענה בהקשר להתנגדות לכינון נישואים אזרחיים אינו בלתי פתיר כפי שחשבנו בתחילה שכן מתוך הלמידה על הגדרות הממזרות מצאנו כי כאשר נישואים אינם בעלי תוקף הלכתי מלכתחילה אין כל חשש כי הילד שיוולד לאישה שהיתה נשואה בנישואים אזרחיים (קודם להולדת הילד) ולא עברה גירושין כדת וכדין, יהיה ממזר שכן נישואיה (האזרחיים) הקודמים הינם בלתי תקפים בעיני ההלכה ואינה מחוייבת בגט. ומתוך כך ראוי כי הצד הדתי של הסכסוך דווקא יתמוך במסגרת נישואים זו, כלומר הטענה אוששה. מתוך ניתוח

הסכסוך דרך מודל שבעת האלמנטים למדנו כי האינטרסים המשותפים של הרצון להקים משפחה ולהשתייך הם האינטרסים המשותפים לכל הצדדים בסכסוך זה שכן הן החילוניים והן הדתיים על מגוון דעותיהם ותפיסותיהם מעוניינים בכך. מתוך אינטרס משותף זה ותוך הידברות ובניית מערכת יחסים הנשענת על תקשורת פתוחה ומקבלת ניתן יהיה להגיע לפתרון שיענה על האינטרסים המשניים כפי שהוצגו בסמינר זה. ההצעה שלנו לשתף את בית הדין הרבני בתוך התהליך האזרחי (לא כמקבל החלטות אלא כתהליך רישום) יכולה לענות על הצורך למנוע רישומים כפולים כפי שהוצגו בעמדות המתנגדים לכינון נישואים אזרחיים מקרב הדתיים. למרות הצעתנו עדיין קיימת האופציה שלא להתחתן כלל ולנהל מערכת יחסים זוגית כידועים בציבור ולזאת המדינה כן נותנת תוקף חוקי אזרחי ולשם כך אין כל צורך בגירושין עפ"י ההלכה (למרות שישנם הטוענים כי גם לסוג מערכת יחסים זו יש צורך בגט (ראב"ד, אישות פ"א, ה"ד): 'אין קדשה אלא מזומנת והיא המופקרת לכל אדם אבל המייחדת עצמה לאיש אחד אין בה לא מלקות ולא איסור לאו והיא הפילגש הכתובה'), מסלול זה העוקף את בית הדין הרבני עשוי לפטור את מי שאינו רואה את עצמו ככפוף למסורת הנישואין, מהצורך בגט, מבלי לסכן את ילדי האישה בחשש הממזרות (במידה שיהיו לה ילדים בעתיד מבן זוג אחר).

סיכום

במסגרת עבודה סמינריונית זו בחרנו לגעת בסוגיית הנישואים האזרחיים ובטיעון הממזרות דרך משקפת יהודית שכן זהו סכסוך יהודי במהותו (להבדיל מהתבוננות חוקית לדוגמה). שמחנו על ההזדמנות לבחור ולהתמקד דווקא בצידה הדתי של מפת הסכסוך ולגלות עד כמה מורכבים הדברים ועד כמה המחלוקות של אז עדיין מלוות אותנו עד היום. נוכחנו לדעת כי יחודו של הסכסוך היהודי בכך שהוא נוגע בשורשיו של העם היהודי דרך התרבות והשפה ועד לדרך בה אנו מנהלים את חיינו האישיים. למדנו רבות במהלך סמינר זה לחפש ולגלות ולהבין כי לכל מטבע אין בהכרח שני צדדים. תודה על ההזדמנות ללמוד ולהחכים.

- סמינר זה נכתב בשיתוף מלא ובתענוג צרוף עם טל ברודסקי (מלבד סיכום, דיון ומסקנות).

ביבליוגרפיה

- דון-יחיא א'. וליברמן, י'. (1999) "דת ומדינה- חקיקה דתית", בתוך בנימין נויברגר, אילנה קופמן, קובי שמשי (עורכים) ממשל ופוליטיקה : מקראה במדע-המדינה, עם עובד, עמ' 316-332
- דון-יחיא, א'. (1997). הפוליטיקה של ההסדרה : יישוב סכסוכים בנושאי דת בישראל, ירושלים : מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, עמ'.
- דיכובסקי, ש'. (תשמ"א). 'נשואים אזרחיים', תחומין ב עמ' 252-266
- הכהן פלדבלום, מ'. ש'. (תשנ"ז-תשנ"ח). 'בעיית עגונות וממזרים : הצעת פתרון מקיפה וכוללת (הצעה לדיון הלכתי והשקפתי)', דיני ישראל יט, עמ' רג-רטז.
- הלפרין-קדרי, ר'. (1999). 'איש, אשה, קידושין ושביה : הבניית המגדר בדיני נישואין וגירושין בהלכה', תלפיות יא, עמ' 464-451
- וינס, י. (1954). "דיני מעמד אישי", בתוך צ. זילביגר (עורך), סדרי שלטון ומשפט בישראל, הוצאת המדפיס הממשלתי, ע"מ 311.
- כהן, ח. (2000). "כפייה דתית בישראל" בתוך ספר ברנזון, כרך ב' - בני סברה, הוצאת נבו.
- ליפשיץ, ש'. (תשס"ב) 'דיני זוגיות חילוניים ביובל הבא : בין "ליברטריאניזציה" ובין בית המשפט "המחשק"', בתוך : מחקרי משפט, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן כרך יז, עמ' 159-262.
- ליפשיץ, ש'. (תשס"ג). 'שוויון בנישואים, הזכות להתגרש ואוטונומיה קהילתית : הרהורים בעקבות תמורות במעמד האשה במשפט העברי', עיוני משפט כז עמ' 139-192.
- ליפשיץ, ש. (2006). "מרשם זוגיות מתווה ראשוני", בתוך : דניאל פרידמן ואהרון ברק (עורכים), ספר מנשה שאוה : מחקרים במשפט לזכרו, תל אביב : רמות – אוניברסיטת תל אביב : 361 425.
- ליפשיץ, ש. (2006). ברית הזוגיות, ירושלים : המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- מזוז, מ'. י'. (תשל"ו-תשל"ז). 'נישואין אזרחיים ותוצאותיהם', שנתון המשפט העברי עמ' 233-270
- פרידמן, ד. (2000). מותו של ממזר, מתוך : הרצחת וגם ירשת, משפט מוסר וחברה בסיפורי המקרא, הוצאת דביר, תל אביב, עמ' 375-381.
- רובינשטיין, א. (תשל"ג). 'הזכות לנישואין', עיוני משפט ג, עמ' 433-483
- שוחטמן, א'. (תשנ"ה). 'לשאלת הנהגתם של נישואין אזרחיים במדינת ישראל', בתוך : א' ברק וא' מזוז (עורכים), ספר לנדוי, ג, תל אביב : בורסי, עמ' 1553-1596
- שיפמן, פ'. (תש"ס) מי מפחד מנישואים אזרחיים, (מהדורה שנייה).

שיפמן, פ'. (תשנ"ה). דיני המשפחה בישראל, א, ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים,
(מהדורה שנייה), עמ' 268-227.

שרשבסקי, ב'. (תשנ"ג). דיני משפחה, ירושלים: הוצאת ראובן מס, מהדורה רביעית, עמ' 31-30 ;

Ury, W, Fisher, R. & Patton, B. (1991). Getting To Yes: Negotiating an Agreement Without Giving In.

Wardle, L. D.(1995). 'International Marriage and Divorce Regulation and Recognition :A Survey', Family Law Quarterly 29 pp. 497, 500-502

בית הדין האזורי אשקלון

בפני כבוד הדיינים :

2578-21-1	תיק מספר :	אב בית דין הרב בנימין בארי
ג כסלו תשס"ו	תאריך :	הרב א. אהרן כץ
04/12/2005		דיין
		הרב ד. דב לבנון
פלוגית	תובעת	
פלוגי	נתבע	
גירושין	הנדון :	
התרת נישואין אזרחיים	נושא הדין :	
אף ללא גט לחומרא		

פסק דין

לאחר שמיעת האשה ושיחה טלפונית עם הבעל, פוסק ביה"ד שאין לחייב את האשה בגט כי מבחינה הלכתית לא חלו הנישואין.

ולהלן הנימוקים בקצרה:

א. למעשה אנחנו נוקטים שגם בנישואין אזרחיים עושים גט לחומרא. גם אם היו יכולים להינשא כדמו"ש ובכל זאת פנו לנישואין אזרחיים מסדרים גט לחומרא בעיקר בגלל סברת הגרי"א הענקין (ועיין אגרות משה אבה"ע ס"ק מ"ד), שגם אם בני הזוג אינם שומרי תורה ומצוות מ"מ אם רוצים להקים מסגרת של נישואין מסודרים שיש בה מחוייבות יש חזקה שאין אדם עושה "בעילתו בעילת זנות".

אולם במקרה שלפנינו נראה שלכ"ע אין לחשוש לנישואין. האשה הסבירה שהם חיו כחבר וחברה גם לפני הנישואין. הנישואין האזרחיים נועדו לאפשר לו קבלת עבודה, והמחשבה היתה בעתיד לעשות נישואין כדמו"ש.

לאחר הנישואין האזרחיים לא חל שינוי במהלך חייהם. לא נערכה מסיבה או חגיגה וצינו זאת בשתיית קפה עם זוג חברים, ונראה היה שהתכוונו למסגרת רופפת של נישואין. הם לא שינו את שמות המשפחה שלהם וכל אחד נשאר בשמו. גם לא הביאו ילדים לעולם.

אפשר גם לומר שסופן הוכיח על התחלתן. זה לא הלך כ"כ והם נפרדו.

הם חיים בנפרד כבר זמן רב למדי ולא עשו עד היום שום צעד לבטל את הנישואין. זה מוכיח על המסגרת הרופפת, כך לא נפרדים בני זוג שעשו נישואין רציניים. על כן הגיע בי"ד למסקנה שלא היתה כאן כוונה להקים מסגרת ממוסדת של נישואין קבועים.

ב. יש טעם נוסף שיש להתיר ללא גט. האגרות משה הנ"ל כותב שאם לאחר הנישואין האזרחיים חיו בסביבה שאין בה עדים כשרים אין לחוש לנישואין שהרי אלה הם נישואין ללא עדים.

במקרה שלנו הם לא חיו בסביבה יהודית בכלל. בנוסף לזה הרי הציבור לא היה מודע בכלל לעובדה שהיו נישואין כי לא התרחש שום שינוי במהלך חייהם, וא"כ גם אם היו עדים כשרים הם לא היו יכולים לדעת שהיו כאן נישואין חדשים.

ג. מסקנת הדברים:

בכל נישואין אזרחיים נוקטים רוב הפוסקים שמעיקר הדין הנישואין אינם תופסים. רק בגלל חומר אשת איש אנחנו מחייבים גט לחומרא, אבל כל זה אמור כשמדובר בנישואין ממוסדים, אבל כשמדובר במסגרת רופפת של נישואין כאשר עיקר הכוונה היתה לצורך סידור עבודה אין להחמיר ולהצריך גט, וזהו המקרה שלנו.

טעם נוסף להקל שאין להצריך גט כי היו אלה נישואין ללא עדים. הם לא חיו במסגרת יהודית ולא היו עדים הכשרים לעדות בסביבתם. גם אם היו עדים כשרים הרי לא יכלו להעיד על נישואין כי לא ניכר היה שום שינוי במהלך חייהם לאחר הנישואין. שהרי הם חיו ביחד גם לפני "הנישואין" ו"הנישואין" נערכו בצינעה.

על כן פסקנו שיש להתיר גם בלא גט, ובמיוחד כאשר הבעל חי בארה"ב וסידור הגט כרוך במאמצים.

ניתן ביום ג' כסלו תשס"ו (04/12/2005)

בנימין בארי - אב"ד א. אהרן כץ - דיין ד. דב לבנון - דיין

